

organizatorów, ale radość, że stanowiąc one będące trwałe przyczynki do dalszego rozwoju podjętej tematyki, wynagradza wszelki trud i wysiłek.

Monika Krzywkowska

IX Ogólnopolskie Sympozjum Prawa Wyznaniowego nt. *Kościoty i inne związki wyznaniowe w służbie dobru wspólnemu*, Kraków, 17-20 maja 2012 r.

W dniach 17-20 maja 2012 r. na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie odbyło się IX Ogólnopolskie Sympozjum Prawa Wyznaniowego pt. *Kościoty i inne związki wyznaniowe w służbie dobru wspólnemu*. Sympozjum zostało zorganizowane przez Zakład Prawa Kościelnego i Wyznaniowego Uniwersytetu Jagiellońskiego i połączone z corocznym Zjazdem Katedr i Wykładowców Prawa Wyznaniowego.

Zaproponowany przez organizatorów temat sympozjum był niezwykle aktualny, bo służba dobru wspólnemu jest sprawą permanentną każdego kościoła i związku wyznaniowego. Program sympozjum obejmował pięć sesji tematycznych. Słowa powitania i wprowadzenia w problematykę obrad wygłosili: Dziekan Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego – prof. dr hab. Krystyna Chojnicka; Prezes Polskiego Towarzystwa Prawa Wyznaniowego – dr hab. Tadeusz Zieliński, prof. ChAT (Ogólnopolskie Sympozja Prawa Wyznaniowego organizowane są pod patronatem PTPW); kierownik Zakładu Prawa Kościelnego i Wyznaniowego Uniwersytetu Jagiellońskiego – prof. dr hab. Waclaw Uruszczak.

Sesja I, wprowadzająca, odbyła się w Collegium Maius Uniwersytetu Jagiellońskiego, przewodniczył jej ks. prof. dr hab. Wojciech Góralski (UKSW). Pierwszy referat pt. *Pojęcie dobra wspólnego jako celu współdziałania między państwem i Kościołem* wygłosił ks. prof. dr hab. Józef Krukowski (UKSW, KUL). Prelegent w swoim wystąpieniu wskazał, że relacja państwo-kościół jest zakorzeniona w naturze przeżyć religijnych oraz w działaniach politycznych. Podkreślił, że istnieją trzy podstawy relacji państwo-kościół: uznawanie religii jako czynnika integrującego społeczeństwo i włączenie kościoła w swoje systemy polityczne (państwa wyznanio-

we); wyłączenie religii i traktowanie jej jako przeszkodę w realizacji dążeń politycznych (państwa świeckie); poszanowanie przez państwo wolności religijnej oraz współdziałanie ze związkami wyznaniowymi dla dobra wspólnego ludzi obu społeczności (religijnej i świeckiej). Ta trzecia podstawa wyrażona jest w art. 25 ust 3 Konstytucji RP. Na zakończenie prelegent wykazał, że pojęcie dobra wspólnego należy pojmować w trzech wymiarach: dobro człowieka (wymiar religijny i indywidualny), dobro rodziny (wymiar społeczny) i dobro narodu (wymiar kulturowy i polityczny).

Ks. dr hab. Piotr Stanisz, prof. KUL, w referacie nt. *Dialog między państwem a kościołami i innymi związkami wyznaniowymi* ukazał dialog jako stały element stosunków między tymi podmiotami. Jego formy, procedury i efekty różnią się w zależności od czasu i od przyjętego modelu relacji między państwem a kościołami i innymi związkami wyznaniowymi. Autor w swoim referacie sięgnął do dokumentów Unii Europejskiej, które mówią o obowiązku dialogu w relacjach państwo-kościół. Odwołał się także do praktyki polskiej. Podkreślił ponadto, że dialog winien być permanentny, prowadzony na zasadach partnerskich. Przedmiotem tego dialogu jest dążenie do realizacji dobra wspólnego. Wyraził stanowisko, że współdziałania nie można utożsamiać z dialogiem, są to bowiem zjawiska odrębne, ale współdziałanie wymaga dialogu.

Referat dr. Pawła Sobczyka (UKSW) pt. *Dobro wspólne a dobro człowieka – Art. 25 ust 3 in fine Konstytucji RP* dotyczył analizy współdziałania państwa oraz kościołów i innych związków wyznaniowych w realizacji dobra wspólnego i dobra człowieka. Jak prelegent zauważył, w Konstytucji RP z 1997 r. nie zostało doprecyzowane, co należy rozumieć pod tymi pojęciami. W swoim wystąpieniu podjął próbę odpowiedzi na pytania: Jaką koncepcję dobra wspólnego przyjął polski ustrojodawca? Czy zakresy pojęciowe dobra wspólnego i dobra człowieka nie pokrywają się? Ponadto zwrócił uwagę na historyczne akty prawne, które miały fundamentalny wpływ na zapis pojęć: dobra wspólnego i dobra człowieka w obowiązującej Konstytucji RP.

Ostatni referat w sesji wprowadzającej wygłosił prof. Rhipippe Nèldoff (Université Toulouse). W swoim referacie, zatytułowanym *Qu'est-ce-que la laïcité positive?: approches historique et juridique (Co to jest świeckość pozytywna? Spojrzenie historyczne i prawne)* przedstawił ewolucję pojęcia laickości od rewolucji francuskiej aż do czasów współczesnych. Podkreślił, że nie ma prawnej definicji ani laickości, ani religii. Prof. Nèildoff podkreślił, że we współczesnej Francji współistnieją dwie koncepcje laickości:

jedna otwarta, pozytywnie nastawiona do wielkich religii i uznająca ich wpływ na życie społeczne oraz druga zamknięta, którą charakteryzuje zepchnięcie religii do sfery prywatnej.

Kolejne sesje, ze względu na wieloaspektowość pojęcia „dobra wspólnego” zostały zorganizowane w sposób równoległy. Sesji II pt. *Kościół i inne związki wyznaniowe w służbie rodzinie* przewodniczył dr hab. Tadeusz Zieliński, prof. ChAT. Jako pierwsza wystąpiła mgr Aleksandra Bitowt (UWM) z referatem *Rola kościołów i innych związków wyznaniowych w umacnianiu rodziny na obszarze województwa warmińsko-mazurskiego*. Przedstawiła sytuację współczesnej rodziny oraz podkreśliła wartość rodziny dla Kościoła, społeczeństwa i narodu. Prelegentka omówiła instrumenty prawne chroniące rodzinę ze strony państwa, skupiając w sposób szczególny uwagę na województwie warmińsko-mazurskim.

Prawo małżeńskie Kościoła rzymskokatolickiego jako pomoc w realizacji założeń prawa rodzinnego to temat referatu ks. dra hab. Piotra Krocza (UPJPII). Swój referat autor oparł na omówieniu przedstawionej na początku swojego wystąpienia tezy, że w dziedzinie prawa rodzinnego polskie prawo jest wspierane w realizacji własnych dążeń i otrzymuje pomoc w osiągnięciu swoich celów ze strony nauczania kościelnego zawartego w Kodeksie Prawa Kanonicznego. Normy prawa kanonicznego są wzmocnieniem efektywności norm prawa rodzinnego i mogą być skuteczną pomocą w realizacji celów, jakie stawia w swoim zamyśle prawodawca państwowy. Na zakończenie prelegent wysunął wniosek, że władza państwowa powinna widzieć w Kościele sprzymierzeńca w realizowaniu swoich celów, także tych należących do prawa rodzinnego.

W imieniu nieobecnego ks. prof. dr. hab. Ryszarda Sztuchmilera (UWM) referat na temat *Wkład Kościoła katolickiego w umacnianie rodziny* przedstawiła mgr Aleksandra Bitowt (UMW). Analizując sytuację rodziny w Polsce, autor nakreślił obawy związane z prawidłowym ich funkcjonowaniem oraz ukazał znaczenie rodziny dla życia społecznego, uwzględniając w swoim wystąpieniu dokumenty Kościoła i nauczanie papieży, a także analizę niektórych kanonów Kodeksu Prawa Kanonicznego.

Ks. dr hab. Tomasz Rozkrut, prof. UPJPII wygłosił referat na temat *Ochrona nierozzerwalności małżeństwa w porządku prawnym Kościoła katolickiego*. Rozpoczynając swoje wystąpienie, prelegent odwołał się do art. 11 Konkordatu z 1993 r. oraz do wyroków Roty Rzymskiej. Kolejno przywoływał ustawodawstwo powszechne (Kodeks Prawa Kanonicznego, Kartę Praw Rodziny, dokument Papieskiej Rady ds. Rodziny nt. przygoto-

wania do małżeństwa z 1996 r. i inne) oraz ustawodawstwo partykularne (m.in. postanowienia II Polskiego Synodu Plenarnego, Instrukcję Episkopatu Polski „O przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w Kościele katolickim” z 1987 r.). W dalszej części, uwzględniając powyższe dokumenty, autor dokonał analizy ochrony nierozzerwalności małżeństwa.

Ks. dr hab. Jan Krajczyński, prof. UKSW, w swoim referacie nt. *Orzekanie w sprawach o nieważność małżeństwa a dobro wspólne* ukazał współczesną sytuację w stwierdzeniach nieważności małżeństwa, których dokonują sądy kościelne. Analizując proces o nieważność małżeństwa na podstawie prawa kanonicznego, autor stwierdził, że należy je wszczepić w ekonomię zbawienia człowieka, a więc w życie Kościoła. Prawo kanoniczne winno służyć dobru człowieka, a nade wszystko troszczyć się o dobro dusz. W zakończeniu ukazał specyfikę działalności relatora, audytora i obrońcy węzła małżeńskiego w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa.

Ostatnim referatem było wystąpienie prof. dr hab. Bartosza Rakoczego (UMK) nt. *Proboszcz jako funkcjonariusz publiczny według prawa polskiego*. Autor w swoim referacie sięgnął do orzeczenia Sądu Najwyższego, w którym podjęto kwestię cennika wobec opłaty za pochowanie osoby w grobie dwukomorowym. Podjęto tu kwestię prawa do grobu, ochrony dóbr osobistych i opłaty za pochówek. Sąd Najwyższy w tym orzeczeniu wypowiedział się, że proboszcz nie jest funkcjonariuszem publicznym. Natomiast odnosząc się do roli proboszcza w zawieraniu małżeństw w formie wyznaniowej, prelegent stanął na stanowisku, że proboszcz w tym przypadku pełni rolę funkcjonariusza publicznego. Widać to w obowiązku przesłania przez proboszcza w terminie 5 dni odpowiednich dokumentów do właściwego urzędu stanu cywilnego.

Sesja III (równoległa) zatytułowana: *Kościół i inne związki wyznaniowe w służbie dobru wspólnemu w aspekcie historycznym i międzynarodowym*, podzielona została na dwa dni. Część pierwsza, której przewodniczyła dr hab. Ewa Waszkiewicz, prof. UW, składała się z sześciu referatów. Pierwszym było wystąpienie dr hab. Zbigniewa Paska, prof. AGH nt. *Nowe ruchy religijne jako skuteczny środek w przeciwdziałaniu patologiom społecznym*. Na początku podjął próbę definicji, czym są nowe ruchy religijne. Podając przykłady nowych ruchów religijnych, wykazał, że odpowiadają one na duchowe potrzeby konkretnego człowieka. Ponadto wykazał, że nowe ruchy religijne służą przeciwdziałaniu patologiom społecznym, a tym samym służą realizacji dobra wspólnego.

Mgr Rafał Łatka (UJ) w referacie zatytułowanym *Kościół katolicki wobec „Solidarności” – wsparcie idei niezależnych związków zawodowych* wykazał wielką rolę Kościoła wobec wystąpień sierpniowych. W swoim wystąpieniu próbował odpowiedzieć na pytanie: dlaczego Kościół katolicki wspierał „Solidarność”. Ponadto odniósł się do postaci kard. Stefana Wyszyńskiego – Prymasa Polski, ukazując w jego wystąpieniach wielką troskę o sytuację społeczną w Polsce. Na zakończenie prelegent stwierdził, że Kościół katolicki, wspierając „Solidarność”, kierował się troską o dobro wspólne.

Kolejny referat wygłosił mgr Jakub Cupriak (UW). Referat został zatytułowany: *Funkcje publiczne związków wyznaniowych w Niemczech a wystąpienie ze związku wyznaniowego*. Na wstępie zdefiniował, czym są funkcje publiczne związków wyznaniowych. Wykazał, że związki wyznaniowe w Niemczech spełniają wyraźniej niż w innych państwach swoje funkcje publiczne, co widać w sprawowanej opiece medycznej, prowadzeniu szpitali i szkół. Następnie bazując na aktach prawnych, omówił problem wystąpienia ze związku wyznaniowego w Niemczech.

Kolejno referat wygłosił dr hab. Józef Koredeczuk, prof. UW r. nt. *Sprawa nauczania przedmiotu religioznawstwo jako próba ograniczenia roli Kościoła katolickiego w życiu religijnym w okresie PRL*. Autor wskazał w nim represje ówczesnych władz wobec Kościoła katolickiego. Religioznawstwo było wówczas przedmiotem nadobowiązkowym, lecz musieli wybierać go wszyscy studenci wyższych szkół pedagogicznych. Był to – zdaniem prelegenta – dowód braku zaufania władz państwowych wobec Kościoła. Autor zauważył, że w Polsce religioznawstwo przeciwstawia się nauczaniu religii, stąd na zakończenie stwierdził, że oba przedmioty: religioznawstwo i religia winy się wzajemnie uzupełniać dla dobra wspólnego.

Ostatnim referatem było wystąpienie prof. Christie Mengès–Le Pape (Université Toulouse) nt. *D’une application de la laïcité en France: l’enseignement des religions (O stosowaniu świeckości (laickości) we Francji – nauczanie religii)*. Autorka nakreśliła proces laicyzacji edukacji, zwracając szczególną uwagę na ewolucję regulacji prawnych stopniowo eliminujących religię ze szkół publicznych. Od 2002 r. we Francji wprowadzono interdyscyplinarne nauczanie kultury religijnej. W swoim przedłożeniu prelegentka zwróciła uwagę na potrzebę pilnych rozwiązań prawnych, gdyż nauczanie kultury religijnej bez uwzględnienia religijnej spuścizny

Francji jest niemożliwe. Na zakończenie autorka wskazała na konflikt „ścislej neutralności” szkoły publicznej z nauką kultury religijnej.

W drugim dniu sympozjum ponownie obrady miały miejsce w dwóch równoległych sesjach: Sesji IV – *Kościół i inne związki wyznaniowe w służbie społeczeństwu, kulturze i oświacie* – przewodniczył ks. prof. dr hab. Józef Krukowski. Jako pierwszy z referatem nt. *Duchowni Kościoła katolickiego a obowiązek obrony ojczyzny* wystąpił ks. dr Piotr Steczkowski (URz). We wstępie autor zaznaczył, że inspiracją do jego przedłożenia była opinia publiczna traktująca kapelanów wojskowych w kategorii obciążeń budżetowych. Wobec powyższego autor postawił sobie za cel ukazanie korzyści z istnienia kapelanów wojskowych. Obowiązek obrony ojczyzny jest obowiązkiem konstytucyjnym i jest realizowany zasadniczo przez służbę wojskową. Dopuszczalna jest również jego realizacja poprzez służbę zastępczą. Autor dokonał analizy przepisów państwowych i kościelnych odnośnie do tego obowiązku, ukazując jego ważność wobec dobra wspólnego. Na zakończenie przedstawił doktrynę katolicką, która mówi o miłości ojczyzny. Wskazał, że duchowni Kościoła katolickiego realizują obowiązek obrony ojczyzny przez wykonywanie funkcji kapelanów wojskowych oraz przez służbę zastępczą.

Ks. prof. dr hab. Artur Mezglewski (PRad) wygłosił referat nt. *Dobra wspólne czy partykularne? (Uwagi na temat celów duszpasterstwa w policji)*. Autor w swoim przedłożeniu ukazał cele duszpasterstwa policji zarówno deklarowane, jak i faktycznie realizowane. Cele te stanowią wyraz dobra wspólnego i dobra partykularnego. Wśród zadań kapelanów policji wskazał m.in. współdziałanie z komendantami różnych szczebli, wspólne organizowanie uroczystości religijnych, organizowanie pielgrzymek na cmentarze i miejsca pamięci. Na zakończenie prelegent ukazał zasadność funkcjonowania duszpasterstwa policji w Polsce, podając konkretne przykłady z życia codziennego.

Kolejnym prelegentem był ks. prof. dr hab. Wojciech Góralski (UKSW). Wygłosił on referat *Archiwa diecezjalne w Polsce w służbie dobra wspólnego (na przykładzie Archiwum Diecezjalnego w Płocku)*. Prelegent dokonał analizy przepisów obowiązującego Kodeksu Prawa Kanonicznego (kan. 486-491) wobec założenia i prowadzenia archiwów kościelnych. Ukazując przykładowo Archiwum Diecezjalne w Płocku, wskazał, że archiwa są „kopalnią wiedzy historycznej” i „świątyniami wiedzy o przeszłości”. Archiwa kościelne, a w szczególności diecezjalne, są ponadto przejawem służebności wobec dobra wspólnego.

Działalność turystyczno-pielgrzymkowa związków wyznaniowych jako przejaw swobody wykonywania funkcji religijnych i działania na rzecz dobra wspólnego to temat referatu, który przedłożyła dr Anna Tunia (KUL). Na wstępie swojego wystąpienia autorka ukazała, że działalność turystyczno-pielgrzymkowa polega m.in. na organizowaniu wyjazdów pielgrzymkowych. Kolejno postawiła sobie za zadanie odpowiedź na pytanie dotyczące ochrony prawnej w organizowaniu wszelkich form turystyczno-pielgrzymkowych przez kościoły i związki wyznaniowe w Polsce. Na zakończenie swojego referatu podkreśliła, że związki wyznaniowe, realizując swoje cele w związku z działalnością turystyczno-pielgrzymkową, kierują się zasadą wolności religijnej, lecz w określonych sytuacjach winny respektować przepisy prawa państwowego (m.in. w kwestiach ubezpieczeń).

Kolejnym było wystąpienie dr hab. Ewy Waszkiewicz, prof. UW nt. *Religijno-społeczna działalność Gminy Wyznaniowej Żydowskiej we współczesnym Wrocławiu*. Na początku prelegentka ukazała historię Gminy Wyznaniowej Żydowskiej we Wrocławiu, by kolejno przejść do działalności tej Gminy we współczesnym Wrocławiu. W swoim przedłożeniu wskazała na konkretną działalność religijno-społeczną polegającą m.in. na prowadzeniu stołówki, szkoły wyznaniowej, akcji „dzieciaki”, pomocy socjalnej dla członków społeczności żydowskiej, wspieranie osób starszych, pomoc osobom niepełnosprawnym i propagowanie kultury żydowskiej.

Dr hab. Tadeusz J. Zieliński, prof. ChAT wygłosił referat nt. *Dobro wspólne a dobra partykularne w kontekście obecności religii w polskiej oświacie publicznej (aspekty prawne)*. Rozpoczynając swoje wystąpienie, sięgnął do art. 1 Konstytucji RP w celu ukazania pojęcia dobra wspólnego jako różniącego się od dobra partykularnego. Kolejno ukazał dobra partykularne właściwe dla związków wyznaniowych. Podstawą wywodu był art. 25 ust 3 Konstytucji RP, który nakłada na związki wyznaniowe powinność przyczyniania się do dobra wspólnego. W swoim wystąpieniu autor uwzględnił elementy prawa stanowionego i aksjologicznego.

Ostatnim referatem tej sesji było wystąpienie dr Małgorzaty Czuryk (AON), które nosiło tytuł *Dobro wspólne a wspieranie przez kościoły i związki wyznaniowe realizacji prawa rodziców do wychowania dzieci zgodnie ze swoimi przekonaniem*. W swoim referacie ukazała gwarancje rodziców do religijnego wychowania swoich dzieci w korelacji z ochroną tych gwarancji przez kościoły i związki wyznaniowe. Nauczanie religii jest, według autorki, podstawowym przejawem prawa rodziców do wychowa-

nia dzieci zgodnie z własnymi przekonaniem, a zasada pluralizmu realizowana w szkołach publicznych doskonale gwarantuje rodzicom możliwość korzystania z tego prawa.

Sesja V była drugą częścią sesji noszącej temat: *Kościół i inne związki wyznaniowe w służbie dobru wspólnemu w aspekcie historycznym i międzynarodowym*, przewodniczył jej dr hab. Józef Koredczuk, prof. UW. Pierwszy wystąpił ks. dr hab. Mieczysław Różański (UWM) z referatem nt. *Przepisy o aktach stanu cywilnego w Kodeksie Cywilnym Królestwa Polskiego (1825) i Prawie o małżeństwie (1836)*. Autor na wstępie podkreślił, że omawiane przez niego dokumenty stanowią wzorzec dla innych tego typu aktów prawnych. Kolejno autor dokonał wnikliwej analizy przepisów wspomnianego wyżej Kodeksu, by następnie przejść do analizy prawa małżeńskiego z 1836 r. Na zakończenie ukazał, jak dokonywano w księgach cywilnych wpisu urodzenia dziecka na konkretnych przykładach z miejscowości: Łęczycy, Górki i Warszawa.

\Kolejnym referatem było wystąpienie dr. Wojciecha Sławińskiego (KUL) nt. *Prawne, polityczne, ekonomiczne i społeczne aspekty nowelizacji dekretu Prezydenta RP o stosunku państwa do Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w RP z 25 XI 1936 r.* Autor odniósł się w nim do kwestii przekształceń własnościowych kościołów ewangelickich działających przed II wojną światową na terenie II Rzeczypospolitej w warunkach powojennych. Na zakończenie swojego wystąpienia ukazał wydarzenia na Górnym Śląsku jako przykład dyskryminacji nie ze względu na narodowość, lecz ze względu na religię wyznawców Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego.

Dr hab. Andrzej Szymański (UO) w swoim referacie nt. *Przejęcie kościelnej organizacji charytatywnej „Caritas” przez władzę ludową w 1950 r.* przedstawił działania władz państwowych, które 23 stycznia 1950 r. przejęły kościelną instytucję charytatywną „Caritas” oraz podjął próbę prawnej oceny niektórych z tych działań. „Caritas” jest największą instytucją charytatywną w Kościele katolickim, a w omawianym czasie trudniła się prowadzeniem domów dziecka, przedszkoli i domów dla ubogich. Autor ukazał, w jaki sposób komuniści, w konkretnych przypadkach, wstrzymywali subwencje wobec instytucji „Caritas”, co doprowadziło do jej likwidacji.

Następny referat wygłosił dr Marek Stus (UJ) nt. *Działalność dobroczynna w kulturze prawnej islamu*. Na wstępie prelegent stwierdził, że w etyce muzułmańskiej ubóstwo zajmuje centralne miejsce, a wspieranie

ubogich stanowi obowiązek religijny i społeczny. W doktrynie islamu istnieje obowiązek dawania jałmużny, co stanowi zrab zasad działalności dobroczynnej. Autor omówił, co może być przedmiotem jałmużny i jaka jest jej wysokość. Na zakończenie wspominał o fundacjach dobroczynnych działających w islamie.

Działalność charytatywna organizacji katolickiej Manos Unidas w Hiszpanii na rzecz dobra wspólnego to temat referatu, który wygłosił ks. dr Tomasz Białobrzeski (UKSW). Rozpoczynając swoje przedłożenie, dokonał ogólnej charakterystyki omawianej organizacji. Podkreślił m.in., że stowarzyszenie powstało w ramach Akcji Katolickiej. Swoją siedzibę ma w Madrycie i posiada cywilną osobowość prawną. W 1981 r. zostało wpisane do rejestru organizacji religijnych Ministerstwa Sprawiedliwości. Celem tej organizacji jest przede wszystkim walka z klęską głodu oraz pomoc ludności w krajach Trzeciego Świata.

W tej sesji referaty wygłosili jeszcze: ks. dr hab. Piotr Ryguła (UŚ) nt. *Współpraca władz publicznych z Kościołem katolickim i innymi wyznaniemami w systemie prawa hiszpańskiego*, mgr Michał Hucal (ChAT) nt. *Służba dobru wspólnemu związków wyznaniowych w świetle orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka* oraz mgr Martyna Seroka (UWM) nt. *Działalność Kościoła katolickiego w służbie dobru wspólnemu na terenie województwa warmińsko-mazurskiego*.

Dopełnieniem sympozjum był referat mec. Karola Tatory (Kraków) na temat *Ars Legis Stowarzyszenie im. Św. Iwo – etos współczesnego prawnika*. Prelegent, przybliżając działalność stowarzyszenia, wprowadził uczestników sympozjum w obchody IX Święta Prawników. Obrady Sympozjum podsumował ks. dr hab. Piotr Stanisław, prof. KUL. W swoim wystąpieniu końcowym jeszcze raz podkreślił ważność i wieloaspektowość pojęcia „dobra wspólnego”, którym zajęli się prelegenci IX Sympozjum Prawa Wyznaniowego. Dziękując organizatorom, pogratulował wyboru tematyki i rzetelnie przygotowanej konferencji. Na zakończenie uczestnicy sympozjum wzięli udział w uroczystych obchodach Święta Prawników organizowanego przez Stowarzyszenie *Ars Legis*

Michał Czelný